

**МАРКАЗИЙ ОСИЁ: БАРҚАРОР ИҚТИСОДИЙ РИВОЖЛАНИШДА ИҚЛИМ ЎЗГАРИШ
ОМИЛИ**

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17421069>

Исаджанов Абдували Абдурахимович

Ўзбекистон халқаро исломшунослик академияси,

профессор, и.ф.д, профессор

a.isadjanov@iiu.uz

**ЦЕНТРАЛЬНАЯ АЗИЯ: ФАКТОР ИЗМЕНЕНИЯ КЛИМАТА В УСТОЙЧИВОМ
ЭКОНОМИЧЕСКОМ РАЗВИТИИ**

**CENTRAL ASIA: CLIMATE CHANGE FACTOR IN SUSTAINABLE ECONOMIC
DEVELOPMENT**

Аннотация. В статье рассматриваются особенности устойчивого развития стран Центральной Азии, риски и вызовы устойчивого развития региона в условиях изменения климата, проблемы и меры по преодолению последствий изменения климата на региональном и национальном уровнях.

Ключевые слова. Устойчивое развитие, Центральная Азия, изменение климата, риски и угрозы изменения климата, региональное сотрудничество.

Аннотация. Мақолада Марказий Осиё давлатларининг барқарор ривожланишининг хусусиятлари, иқлим ўзгариши шароитида минтақанинг барқарор ривожланишининг хавф-хатарлари ва муаммолари, минтақавий ва миллий миқёсда иқлим ўзгариши оқибатларини бартараф этиш бўйича муаммолар ва чора-тадбирлар кўриб чиқилди.

Калит сўзлар. Барқарор ривожланиш, Марказий Осиё, иқлим ўзгариши, иқлим ўзгариши хавфи ва таҳдидлари, минтақавий ҳамкорлик.

Abstract. The article examines the features of sustainable development of Central Asian countries, risks and challenges of sustainable development of the region in the context of climate change, problems and measures to overcome the consequences of climate change at the regional and national levels.

Key words. Sustainable development, Central Asia, climate change, risks and threats of climate change, regional cooperation.

Марказий Осиёда Қозоғистон, Қирғизистон, Тожикистон, Туркменистон ва Ўзбекистон халқларининг кўп асрлик дўстлик ришталари ва яхши қўшничилик анъаналарига асосланган ишонч ва ўзаро ёрдам муҳити яратилган.

Доимий асосда фаол сиёсий мулоқот олиб борилмоқда, парламентлараро алоқалар ривожланмоқда, идоралараро, ҳудудлараро савдо-иқтисодий, ишлаб чиқариш ва сармоявий алоқалар ва гуманитар алмашинувлар тобора мустаҳкамланиб, ўзаро савдо ва сармоя ҳажмининг барқарор ўсиши кузатилмоқда.

Ривожланаётган ҳамкорликнинг янги модели минтақа халқлари манфаатларига жавоб беради, савдо-иқтисодий, сармоявий, транзит, транспорт, сув-энергетика ва маданий-гуманитар салоҳиятни рўёбга чиқаришга хизмат қилади, шунингдек, ташқи таҳдид ва таҳдидларга, жумладан, экологик таҳдидларга қарши самарали курашишга хизмат қилади.

Айтиш жоизки, Марказий Осиёда деградацияга учраган ерларга етказилган зарар ҳар йили тахминан 6 миллиард АҚШ долларини ташкил этади. Бу иқлим ўзгариши оқибатларининг фақат бир қисми ҳисобланади [1],

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М. Мирзиёев таъкидлаганидек [2], иқлим муаммолари барқарор ривожланиш йўлида энг асосий таҳдидга айланиб улгурди ва бир қатор таҳдидларни кучайишига сабабчи бўлди, шу жумладан, Марказий Осиёда ҳаво ҳароратининг ошиши жаҳондаги ўртача кўрсаткичдан икки баравар кўплиги, тупроқ емирилиши жараёнлари 30 миллион аҳоли турмуш тарзига салбий таъсир кўрсатиши, ичимлик суви тақчиллиги, ҳаво ифлосланиши, биохилма-хиллик йўқолиши, қишлоқ хўжалиги ҳосилдорлиги пасайиши каби муаммолар шулар қаторига киради.

Сўнгги йилларда Барқарор ривожланиш мақсадларини амалга ошириш доирасида Марказий Осиёнинг барча мамлакатларида атроф-муҳитни муҳофаза қилиш, биохилма-хилликни сақлаш, иқлим ўзгаришининг салбий таъсирини камайтириш бўйича чора-тадбирлар амалга оширилмоқда.

Жаҳон Метеорология Ташкилоти (WMO) ҳисоботига кўра, келгуси беш йилнинг камида бирида ўртача йиллик глобал ҳарорат вақтинча саноатдан олдинги даражадан 1,5 ° С дан ошиши эҳтимоли 80% га тенг. 2024 йилдан 2028 йилгача ҳар йили глобал ўртача ҳарорати 1850-1900 йиллардаги базавий кўрсаткичдан 1,1 ° С ва 1,9 ° С гача кўп бўлади.

Эътироф этиш керакки, глобал исишнинг ҳозирги даражасида ҳам иқлимнинг зарарли таъсирини кучайишига олиб келмоқда. Буларга кўпроқ ҳаддан ташқари иссиқлик тўлқинлари, ҳаддан ташқари ёғингарчилик ва қўрқоқчилик, муз қатламлари камайиши, денгиз музлари ва музликларнинг қисқариши ва денгиз сатҳининг тез кўтарилиши ва океан исиши киради [3].

Марказий Осиёдаги иқлим ўзгариши нафақат табиий муҳитга, балки ижтимоий-иқтисодий шароитга ҳам салбий таъсир кўрсатмоқда. Бу ўзгаришлар озиқ-овқат хавфсизлиги, қашшоқликни камайтириш ва барқарор ривожланиш саъй-

ҳаракатларига тўсқинлик қилмоқда. Орол денгизи ҳалокати ва ҳаво ҳароратининг кўтарилиши Марказий Осиё давлатлари учун жиддий муаммо бўлиб қолмоқда.

Маълумки, Қозоғистонда прогнозларга кўра, кутилаётган ўртача йиллик ҳарорат 2030 йилга бориб $1,4^{\circ}\text{C}$ га, 2050 йилга келиб $2,7^{\circ}\text{C}$ га ва 2085 йилга келиб $4,6^{\circ}\text{C}$ га кўтарилади. 2013-йилда Қозоғистонда иссиқхона газлари эмиссияси савдоси тизими ўзининг паст иқтисодий ўсиш стратегиясини амалга ошириш ва ривожлантиришнинг асосий воситаларидан бири сифатида жорий этилди [4],

Қирғизистоннинг Барқарор ривожланиш миллий стратегиясида иқлим ўзгаришининг мамлакат рақобатбардошлигини ошириш, ривожланишни жадаллаштириш ва меҳнат унумдорлигини ошириш орқали барқарор иқтисодий ўсишни таъминлашдаги роли алоҳида таъкидланган. Яқин келажакда ўртача ҳарорат 2060 йилга келиб 2°C га, 2100 йилга келиб эса $4-5^{\circ}\text{C}$ га ошиши кутилмоқда [5].

Ҳароратнинг кўтарилиши, ёғингарчиликнинг ўзгарувчанлиги ва эр усти сувлари мавжудлигининг мумкин бўлган қисқариши қурғоқчиликнинг кучайишига ва чўлланишнинг тезлашишига олиб келиши мумкин.

Тожикистон Европа ва Марказий Осиё давлатлари орасида иқлим ўзгаришига нисбатан заифлик даражаси бўйича, мослашиш қобилияти паст бўлган давлатлар орасида биринчи ўринда туради [6].

Туркменистонда 2040 йилга бориб атмосфера ҳавоси ҳарорати 2°C га ошиши кутилмоқда. Ҳароратнинг бундай кўтарилиши қишлоқ, сув хўжалиги ва соғлиқни сақлаш каби иқтисодиёт тармоқларига сезиларли таъсир кўрсатади [7]. Албатта, 2017-йилда Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М. Мирзиёев Марказий Осиё тараққиётида янги босқични бошлаб берди ва ко'п қиррали ҳамкорликнинг муҳим масалаларини ҳал этишда самарали платформа сифатида ўзининг долзарблигини исботлади [8],

Яратилган Маслаҳат учрашувлари механизми туфайли томонлар глобал ва минтақавий кун тартибининг долзарб масалалари бўйича умумий позицияларни ишлаб чиқади, сиёсий ва иқтисодий ҳамкорликни янада кенгайтириш ва минтақада ягона маданий маконни шакллантириш истиқболларини белгилаб беради.

Аввало, глобал иқлим ўзгариши соҳасида минтақавий иқлим ҳамкорлигини фаоллаштиришга қаратилган бир қатор контсептуал таклифлар билдирилди. Хусусан, бу Марказий Осиёни барқарор ривожлантириш комплекс дастури ва Трансчегаравий дарёлар сув ресурсларидан оқилona фойдаланиш бўйича Минтақавий стратегияни ишлаб чиқиш ва қабул қилишдир.

Ушбу ташаббусларнинг амалга оширилиши, шубҳасиз, минтақамиздаги сув-иқлим ҳолатини яхшилашга хизмат қилади, иқлим ўзгариши бўйича минтақавий ҳамкорликни янада ривожлантириш истиқболлари бўйича умумий ёндашувларни бирлаштириш ва аниқ таклифлар ишлаб чиқиш имконини беради.

Иккинчидан, Марказий Осиё Ғарбни Шарқ билан, Шимолни Жануб билан боғловчи Ипак йўлининг асосий бўғини сифатидаги тарихий ролини яна бир бор

тиклаб, иқтисодий ўсиш ва сармоявий фаолликнинг муҳим марказларидан бирига айланмоқда.

Учинчидан, минтақавий ҳамкорлик жадал ривожланмоқда. Минтақавий ҳамкорликнинг салмоқли салоҳиятини рўёбга чиқариш мақсадида Қозоғистон, Қирғизистон, Тожикистон, Туркменистон ва Ўзбекистоннинг кўп қиррали ўзаро ҳамкорликни янада ривожлантириш масаласига ёндашувларини акс эттирувчи “Марказий Осиё – 2040” минтақавий ҳамкорликни ривожлантириш концепцияси ишлаб чиқилди. Марказий Осиё давлатларининг саноат кооперациясини ривожлантириш бўйича қўшма стратегияси ва уни ўрта муддатли истиқболда амалга ошириш бўйича чора-тадбирлар режасининг қабул қилиниши минтақалараро товар айирбошлаш ва маҳсулот экспортини учинчи давлатларга оширишга сезиларли туртки беради [9].

Тўртинчидан, Ашхободда БМТ шафелигида минтақавий иқлим технологиялари марказини ташкил этиш таклифи муҳим воқеа бўлди. Ушбу ташаббус Марказий Осиёда иқлим технологияларини ишлаб чиқиш ва жорий этишни мувофиқлаштиришга қаратилган.

Бешинчидан, сув хўжалиги, энергетика ва Марказий Осиё мамлакатлари иқтисодиётининг барқарор ривожланишини таъминлашга қаратилган сув-энергетика соҳаларида қўшма ҳаракатларни амалга ошириш бўйича фаол чора-тадбирлар амалга оширилмоқда.

Олтинчидан, яшил трансформацияни амалга ошириш учун кам углеродли ривожланиш, қайта тикланадиган энергия манбаларидан фойдаланишни кенгайтириш, иқтисодиётни, саноатни ва транспортни декарбонизациялашга қаратилган чора-тадбирлар амалга оширилмоқда, бу умуман олганда барқарор ривожланиш соҳасидаги БМТ кун тартиби мақсадларини амалга оширишга ёрдам беради.

Еттинчидан, 2060 йилга бориб иқтисодиётни карбонсизлантириш (карбонат ангидрид чиқиндиларини камайтириш) Ўзбекистондаги иссиқхона газлари чиқиндиларининг қарийб 75 фоизини ташкил этувчи энергетика соҳасига алоҳида эътиборни талаб қилади. Энергия самарадорлигини ошириш ва қайта тикланадиган энергия манбаларидан фойдаланишни кенгайтириш ҳисобига табиий газ захираларининг тугашига боғлиқликни камайтириш мамлакат энергетика хавфсизлигини мустаҳкамлашга хизмат қилади [10].

Ушбу чора-тадбирлар Марказий Осиёнинг барқарор ривожланиши учун атроф-муҳитни муҳофаза қилиш лойиҳаларини ишлаб чиқиш ва амалга ошириш бўйича ишларни фаоллаштириш, экологик ҳамкорликни кенгайтириш ва Барқарор ривожланиш мақсадларига эришиш учун қулай шарт-шароитлар яратишга хизмат қилади.

ФЙДАЛАНГАН АДАБИЁТЛАР:

1. ЦАКИК-2024: самое важное, самое яркое. краткий обзор.
<https://carececo.org/main/news/tsakik-2024-samoe-vazhnoe-samoe-yarkoe-kratkiy-obzor/>
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Birlashgan Millatlar Tashkilotining Iqlim o'zgarishi bo'yicha konferensiyasidagi (COP28) nutqi.
<https://yuz.uz/uz/news/vstuplenie-prezidenta-respubliki-uzbekistan-shavkata-mirziyoeva-na-konferentsii-organizatsii-obedinyonnx-natsiy-po-izmeneniyu-klimata-cop28>
3. В ближайшие пять лет глобальная температура, вероятно, временно превысит значение в 1,5 °C сверх доиндустриальных уровней.
<https://wmo.int/ru/news/media-centre/v-blizhayshie-pyat-let-globalnaya-temperatura-veroyatno-vremenno-prevysit-znachenie-v-15-degc-sverkh>
4. Казахстан. Обзор деятельности в области изменения климата. Октябрь 2013 года.
[https://infoclimate.org/wp-content/uploads/2014/04/Kazakhstan Climate Change Profile-RUS.pdf](https://infoclimate.org/wp-content/uploads/2014/04/Kazakhstan%20Climate%20Change%20Profile-RUS.pdf)
5. Профиль адаптации Кыргызской Республики к изменению климата, Портал знаний о климатических изменениях,
http://sdwebx.worldbank.org/climateportalb/home.cfm?page=country_profile&CCode=KGZ
6. Национальный план действий Республики Таджикистан по смягчению последствий изменения климата. Душанбе. Таджикгидромет. 2023.
7. Второе национальное сообщение Туркменистана к Рамочной конвенции ООН об изменении климата (РКИК ООН), 2010.
8. Центральная Азия вступила в новый этап регионального сотрудничества.
<https://isrs.uz/ru/page/pdf/centralnaa-azia-vstupila-v-novyy-etap-regionalnogo-sotrudnicstva>
9. Промышленная кооперация - императив взаимодополняемости и формирования точек роста в Центральной Азии.
<https://yuz.uz/ru/news/promshlennaya-kooperatsiya---imperativ-vzaimodopolnyaemosti-i-formirovaniya-tochek-rosta-v-tsentralnoy-azii->
10. Узбекистан: Страновой доклад о климате и развитии
<https://sreda.uz/rubriki/voda/uzbekistan-stranovoj-doklad-o-klimате-i-razvitii/>